

O językach mniejszościowych na terenie Podkarpacia – Łemkowie i Boykowie

Jolanta Kur-Kononowicz

Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów – Polska
jolanta_malgorzata@wp.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9107-4790>

Мови меншин у Підкарпатському регіоні – лемки та бойки

Йоланта Кур-Кононович

Ряшівський університет, Ряшів – Польща

АНОТАЦІЯ. Актуальність теми дослідження. З огляду на загрозу зникнення багатьох мов меншин у всьому світі, необхідність захисту та промоції лемківської та бойківської мов стає дедалі актуальнішою. Тематичний план: Описано мову національних меншин, що проживають у Підкарпатському регіоні, а також ініціативи щодо промоції лемківської та бойківської мови та культури. Метою цієї статті є висвітлення подібностей та відмінностей між лемківською мовою та бойківським діалектом, порівняння її з польською та східнослов'янськими мовами, а також представлення починань, пов'язаних зі збереженням культурної спадщини та промоції лемківської та бойківської мов. Висновки: Продемонстровано, що, незважаючи на фонетичні, морфологічні та лексичні відмінності, ці мови належать до однієї лінгвістичної групи. Підкреслено вплив східних, західних та південнослов'янських мов. Лемківська мова викладається в школах та університетах, присутня в наукових публікаціях, прес-релізах, радіопередачах та у віртуальному просторі. Бойківський діалект досліджений значно менше, але останнім часом привертає все більший науковий інтерес. Провідну роль у популяризації мови та культури відіграють Музей лемківської культури просто неба в Зіндрановій та Музей духовної та матеріальної культури бойків у Мичкові.

Ключові слова: мови меншин, лемки та бойки, фонетичні, морфологічні та лексичні особливості, Підкарпаття, промування мови та культури, лінгвістична та культурна ідентичність

About minority languages in the Subcarpathia region – Lemkos and Boykos

Jolanta Kur-Kononowicz

University of Rzeszów, Rzeszów – Poland

ABSTRACT. Current research topics. In the face of the threat of extinction of many minority languages around the world, the need to protect and promote the Lemko and Boyko languages is becoming increasingly relevant. Thematic outline. The language of national minorities living in the Subcarpathia region and activities related to promoting the language and culture of the Lemkos and Boykos are described. The aim of the article is to highlight the similarities and differences between the Lemko language and the Boyko dialect, to compare them with the Polish language and East Slavic languages, and to present initiatives related to preserving the cultural heritage and promoting the Lemko and Boyko dialect. Conclusions. It is shown that despite phonetic, morphological and lexical differences, these languages belong to the same language group. The influence of East, West and South Slavic languages is emphasized. The Lemko language is taught in schools and universities, and is present in scientific publications, press releases, radio broadcasts and in the virtual space. The Boyko dialect, in contrast, is much less researched, but it has recently attracted increasing interest from scientists. The leading role in the promotion of the language and culture is played by the Lemko Culture Open-Air Museum in Zyndranowa and the Museum of Spiritual and Material Culture of the Boykos in Myczków.

Keywords: national minority languages, Lemko and Boyko, phonetic, morphological and lexical features, Subcarpathia, language and culture promotion, linguistic and cultural identity

Wprowadzenie

Łemkowie i Bojkowie na terenie Podkarpacia stanowią wyspę etniczną. Większość publikacji o nich poświęcano zagadnieniom historycznym¹, nie zaś współczesnej sytuacji językowej, zewnętrznym oddziaływaniom językowym czy też procesowi zapominania języka ojczystego. Jak słusznie podkreślano, język mniejszości narodowych ze względu na swą złożoność wymaga kompleksowej metody badawczej, obejmującej różne kierunki naukowe [Sotirov 2005: 207].

Celem niniejszego szkicu jest zaprezentowanie podobieństw i różnic języka łemkowskiego i gwary bojkowskiej, konfrontacja ich z językiem polskim oraz językami wschodniosłowiańskimi, a także przedstawienie inicjatyw związanych z zachowaniem dziedzictwa kulturowego oraz promocją języka Łemków i Bojków.

¹ Chodziłoby m.in. o publikacje: [Karczmarszewski 2021], [Koprowski 2023], [Jasińska-Kania 2001], [Języki wschodniej części 1861] i inne.

Materiał badawczy wyekscerpowano z pieśni w języku łemkowskim i gwarze bojkowskiej², zapisanych lub zasłyszanych. Jako materiał ilustracyjny wykorzystano również nagrania internetowe, które pozwalają odnotować zmiany językowe zachodzące w ostatnich latach³. Informacje dotyczące cech języka łemkowskiego i gwary bojkowskiej zaczerpnięto z literatury naukowej polskich językoznawców⁴ oraz z dostępnych stron internetowych.

Etnonim Łemkowie

Nazwa *Łemko*, *Łemkini*, *Łemkowszczyzna* odnotowana została w pierwszej połowie XIX wieku i najprawdopodobniej pochodzi od rzekomo nadużywanego przez ludność, z czasem nazwaną Łemkami, słowa *lem* (po polsku: *tylko*) [Stieber 1982: 6; Koprowski 2023: 8]. Nazwa ta, początkowo przezwiskowa i pejoratywna, z czasem upowszechniła się – używali jej zarówno sami Łemkowie, jak i ich sąsiedzi. Nie stosuje się jej jednak w odniesieniu do słowackich Rusinów.

Etnonim Bojkowie

Istnieje wiele teorii o pochodzeniu Bojków, a lingwiści do dziś nie uzgodnili wspólnego stanowiska na temat tego etnonimu. Według najbardziej rozpowszechnionej teorii określenie Bojkowie pochodzi od nazwy celtyckiego plemienia Bojów, które zamieszkiwało niegdyś tereny dzisiejszej Bojkowszczyzny. Bojkowie bywają też uważani za potomków dawnego plemienia Białych Chorwatów. Pochodzenie omawianej tu nazwy grupy etnicznej próbowano również wyprowadzać od polskiego słowa *bojak*, czyli wół, rumuńskiego *boj*, rosyjskiego *bojkij*, *bojek*, słowa *wojko*, ukraińskiego czasownika *bojatysia* – bać się czy lokalnej formy zwrotu do Boga – *Bohojku*. Żadna z tych hipotez nie przyjęła się z powodu braku przekonujących argumentów [Karczmazewski 2021: 15].

Stan badań nad językiem. Bieszczadzka Atlantyda

Choć o Polakach i Rusinach na terytorium Polski pisano od dawna, podkreślając zarówno podobieństwa, jak i różnice dotyczące wyglądu, przyzwyczajzeń, charak-

² Chodzi tutaj szczególnie o następujące pozycje: [Kolberg 1857], [Stefanowski 2019], [Zwoliński 1991], [Yaniv 1941].

³ Korzystano z zapisu języka m.in. na stronach internetowych: [Kołomyjki bojkowskie 2025], [EtnoMałopolska – Łemkowie 2025].

⁴ Patrz: [Stieber 1982: 1–11].

teru, języka, to jednak w literaturze przedmiotu odnajdujemy niewiele pozycji dotyczących opisu samego języka Łemków i Bojków [Języki... 1861: 9]. Nie można przy tym pomijać prac polskiego etnografa Oskara Kolberga, który zapisał teksty i melodie dziesiątków pieśni ludowych. Lekarzowi i antropologowi Izydorowi Kopernickiemu zawdzięczamy natomiast uwagi z okresu XIX wieku dotyczące fonetyki, gramatyki, leksyki gwary ludności okolic Baligrodu, Cisnej, Wetliny, Smereka. Ukraiński badacz Jurij Kmit w pierwszej połowie XX wieku opublikował w odcinkach *Słownik dialektu bojkowskiego*. Wołodimir Janiw zapisał wiersze w dialekcie bojkowskim. W późniejszym okresie pojawiają się opracowania naukowe głównie języka łemkowskiego. Są to prace Zdzisława Stieбера, zajmującego się fonetyką i fonologią języka łemkowskiego, oraz książki Henryka Fontańskiego i Mirosławy Chomiak. Na pograniczu wieku XX i XXI ukazał się słownik łemkowsko-polski i polsko-łemkowski opracowany przez Jarosława Horoszcza. Ponadto doczekały się publikacji ukraińskie wydania słowników języka łemkowskiego pod redakcją Iwana Dudy, Iwana Krasowskiego, Eugenii Turczyn.

W latach 1945–1946 z Podkarpacia na tereny byłego ZSRR wysiedlono część ludności łemkowskiej. Pozostałych, w 1947 roku, w ramach akcji „Wisła” deportowano na ziemie zachodnie. Z tego powodu tereny, które zamieszkiwali, określano mianem Bieszczadzkiej Atlantydy czy też Bieszczadzkich Pompejów. W rezultacie przeminął świat dawnej roślinności, kalendarza. Jedynie z okruchów jesteśmy w stanie rekonstruować ich życie, kulturę i język. Warto byłoby zaznaczyć, że tożsamość narodowa na opisywanych terenach jest złożona. W okresie międzywojennym w Bieszczadach około 70% stanowiła ludność bojkowska i łemkowska, Polacy stanowili kilkanaście procent, a Żydzi 10%.

Etnolekt Łemków

System graficzny języka łemkowskiego oparty jest na bukwach (literach) cyrylicznych, które są analogiczne do innych alfabetów wschodniosłowiańskich. Składa się on z 34 liter zapisujących podstawowe dźwięki (fonemy) języka łemkowskiego (6 samogłosek, 26 spółgłosek i dwa znaki – twardy i miękki). Niektóre z tych liter mają charakter unikalny i nie używa się ich w żadnym innym współczesnym alfabecie słowiańskim. Należy do nich chociażby ж (jus duży).

Język łemkowski, należący do grupy wschodniosłowiańskiej, charakteryzuje się unikalnym połączeniem cech typowych dla tego kręgu językowego [np. zachowanie spółgłosek twardych na końcu wyrazu (хлопец) i samogłoski ы (робылы)]⁵ z wpływami zachodniosłowiańskimi (np. stały akcent na przedostatniej sylabie)

⁵ Cecha ta wynika z ogólnej tendencji języków rusińskich (w tym łemkowskiego) do unikania miękkości w wygłosie, co często jest zapisywane poprzez twarde brzmienie spółgłosek. Zjawisko to nazywane jest dyspalatalizacją, a jego konsekwencją jest twarda wymowa w języku łemkowskim.

i południowosłowiańskimi, a także wpływami węgierskiego, rumuńskiego i cerkiewnosłowiańskiego.

I. Cechy wschodniosłowiańskie:

- 1) pełnogłos: молоко, дорога, говорити;
- 2) nagłosowe з: звізда;
- 3) l epentetyczne, czyli połączenia ml, pl: земля, капля, роблю;
- 4) brak połączeń dl, tl: шило, мыло;
- 5) brak samogłosek nosowych: суд, рука;
- 6) nagłosowe с (polskie ś): святой, снег.

II. Cechy wspólne z językiem ukraińskim:

- 1) brak redukcji samogłosek e/ë: тепер, сестра, сьогодні;
- 2) brak zmiękczenia spółgłosek po e, a – небо, весна, ся;
- 3) alternacja o, e > i: рік – роки, сім, ведмідь;
- 4) zamiana staroruskiego ѣ > i: ліс, сіно;
- 5) przejście staroruskiego л w wargowe в: писа**в**, вов**к** (zamiast писа**л**, вол**к**).

III. Różnice języka ukraińskiego i łemkowskiego:

- 1) fonetyczne:
 - a) występowanie samogłoski tylnej (w pisowni -ы-): хыжа, живот, гырмити (ы jest wyższe w wymowie od [и] ukraińskiego, co znalazło odzwierciedlenie w pisowni);
 - b) stały akcent wyrazowy: голова (w ukraińskim akcent ruchomy);
 - c) spółgłoski twarde -с-, -з-, -к-: лемкивський (ukraińskie: лемківський – w przyrostkach);
- 2) morfologiczne:
 - a) narzędnik rzeczowników i przymiotników z końcówką -ов: тверд**ов** руко**в** (ukraińskie: твердою рукою);
 - b) analityczne formy czasu przeszłego (tworzone przy użyciu imiesłowu przymiotnikowego czynnego czasu przeszłego oraz prasłowiańskiego czasownika posiłkowego *быть*): писал ем (ukraińskie: писав, писал); писали смо (ukraińskie: писали, polskie: pisaliśmy).

IV. Leksyka:

- 1) na uwagę zasługują w pierwszym rzędzie łemkowskie archaizmy leksykalne: як *jak*, головний *główny*; гнеска *dzisiaj* (bułgarskie: днес); живот *życie*; хосен *korzystny*;
- 2) w języku łemkowskim występują polonizmy: рік *rok*, тримати *trzymać*, вельо *wiele*, вшитки *wszyscy*, пьентро *piętro*, гамба *gęba*.

Uzupełnienie

I. Cechy fonetyczne:

- 1) rozwój prasl. ě (jať) w i po spółgłosce miękkiej. W języku polskim prasl. ě > ‘a, np.: сінокосы, *bes’idovaly* (*sianokosy*, *biesiadowali* ‘rozmawiali’), дідух (‘dziadek’), квіти (*kwiaty*), тінь (cień)⁶;
- 2) rozwój prasl. ъ, ь (jerów – tylnego i przedniego) > o (w języku polskim ъ, ь > e), np.: и шлы на заробок, не убирали уж фарбанок (*szli na zarobek*, nie ubierali już farbanek ‘spódnic z ręcznie farbowanego płótna’);
- 3) rozwój prasl. samogłosek nosowych: ę > ‘a, np.: порчата ми купили, часто (*porcięta* mi kupili, często);
Пам’ятайте про це брата! Пам’ятайте і сестри! (*Pamiętajcie o tym, bracia! Pamiętajcie o tym, siostry!*);
- 4) samogłoska nosowa ɔ > y (u po twardej), np.: сут (*są*), в куті (*w kącie*), мудрість (*mądrość*);
- 5) występowanie samogłoski и (i) niewywołującej miękczenia poprzedzających spółgłosek. W przykładach ы zamiast и, np.: хлыняны, пысалы пысма, ходылы;
- 6) występowanie spółgłoski h (x) w miejsce polskiego g, np.: в друхи ден, кныха, польскохо, хрупа, слуха (*w drugi dzień, księga, polskiego, grupa, sługa*);
- 7) rozwój prasl. dj > ž (dź), жд (žd), np.: Христус са рождаєт, хоżyно са (*Chrystus się rodzi, godzenie się*), на честь новонародженого Спасителя (*na cześć nowonarodzonego Zbawiciela*);
- 8) rozwój prasl. tj > ч, np.: як са скручат, свечка (*jak się skręca, świeca*);
- 9) uproszczenie grupy dl > l, np. моылы са (*modlili się*);
- 10) rozwój długiego ō > i po spółgłosce miękkiej, np.: помахай Біх (*po-magaj Boże*);
- 11) twarde т, д, np.: до тебе, люде, людмы (*do ciebie, ludzie, ludźmi*);
- 12) wariantywna wymowa grup ae (aje), oя (oja) w czasownikach, np.: знає са (*bez t*);
- 13) wariantywna wymowa końcówki -ый w M. l. poj. przymiotników, np.: правдивый, холодный (*prawdziwy, głodny*);
- 14) rozwój spółgłoski v > ʋ (ŷ) (u niezgłoskotwórcze), np.: мають двох сыніŷ, ŷыны (*mają dwóch synów, winny*).

II. Cechy morfologiczne:

- 1) końcówka -y w l. os. l. poj. czasu teraźniejszego odpowiadająca polskiej końcówce -ę, np.: мушу, плачу, пачку, (*muszę, płaczę, paczkę*);

⁶ Większość przykładów pochodzi z opracowań: [Stefanowski 1962], [Zwoliński 1991], [Yaniv 1941], [Kolberg 1857].

- 2) końcówka -т/-ть w 3. os. l. poj. czasu teraźniejszego odpowiadająca polskiej końcówce zerowej, np.: робит, несе́т (robi, niesie). Говоря́ть, – а слова́ летя́ть Молитвою́ до́ Бога. Та чи дійду́ть, чи долетя́ть? Щаслива́ їм доро́га!...
Бог відпусти́ть нам гріхи. (Bóg przebaczy nam nasze grzechy);
- 3) końcówka -ме w 1. os. l. poj. czasu teraźniejszego, np.: беседу́ме (rozmawiámy);
- 4) końcówka -ут w 3. os. l. mn. czasu teraźniejszego odpowiadająca polskiej końcówce -ą, np.: маю́т, су́т, иду́т, приму́ють (mają, są, idą, przyjmują);
- 5) końcówka -у w bierniku l. poj. rzeczowników rodzaju żeńskiego, np.: ма́те культу́ру (macie kultu_rę);
- 6) końcówka -ом w narzędniku l. poj. rzeczowników rodzaju żeńskiego, np.: з ро́дином (z rodzi_ną).

Mowa Łemków przez długi czas miała w Polsce status niejasny. Próbowano ustalić, czy Łemkowie porozumiewają się dialektem języka ukraińskiego, czy raczej odrębnym językiem słowiańskim. Michał Łesiów i Janusz Rieger uważali, że Łemkowie posługują się gwarą ukraińską. Z kolei Henryk Fontański uznał łemkowski za odrębny język z grupy języków wschodniosłowiańskich. Większość cech fonetycznych i morfologicznych pokrywa się z cechami języka ukraińskiego.

Etnolekt Bojków

Język bojkowski jest dialektem rusińskim, co oznacza, że wywodzi się z języka staroruskiego. Używany był na terenie Bojkowszczyzny, która obejmowała tereny polskie (Bieszczady) i ukraińskie (północne stoki Karpat Wschodnich). Bojkowie postrzegani byli jako odrębna grupa etniczna o pochodzeniu mieszanym. Dziś na terenie Podkarpacia bardzo trudno jest odnaleźć rodzimych użytkowników tego języka, ponieważ Bojkowie zostali przesiedleni po II wojnie światowej⁷. Gwara bojkowska jest uznawana za najbardziej archaiczną, ponieważ zachowały się w niej cechy języka prasłowiańskiego. Ma ona 13 samogłosek i aż 4 dyftongi.

Cechy gwary bojkowskiej:

- 1) przejście **і** > **ѣ** (u niezgłoskotwórcze):

Тебе́ били́ коло́ церкви, Що́ ти пи́ї горі́юку, Мене́ били́ коло́ шко́ли, Що́ я люби́ю ді́юку. Бы́леś бы́ты под ко́ścióлем, Бо́ пи́єшь **во́дкѣ**, Бы́леś бы́ты под шко́лою, Бо́ ко́чам дзеві́кѣ;

⁷ Informacje dotyczące cech gwary bojkowskiej zostały zaczerpnięte z dostępnych stron internetowych (patrz bibliografia).

- 2) utrata interwokalnej й (ю):
руко̑ zamiast рукой(ю), за тобо̑ a nie тобой(ю): Я – на воду, а вода рівна з дорого̑. Jestem na wodzie, a woda równa się drodze;
- 3) nagłosowe v (в): Вона намагаЄться, але їй не вдаЄться. Próbuje, ale jej się nie udaje;
- 4) przejście prasnał. ъ, ь (jerów – tylnego i przedniego) > o (w języku polskim > e), np.: дожджу нема (nie mamy deszczu) (prasł. *dъždъ);
- 5) ч wymawiane jak polskie cz (twarde): час;
- 6) po ж nie ma redukcji (inaczej niż w innych językach wschodniosłowiańskich, gdzie po ж występuje redukcja do ы) + ж jest miękkie w wymowie: жаль, жаба (żal, żaba);
- 7) enklityczne formy zaimków: zamiast мене – **my**, zamiast тебе – **tia**;
- 8) stara odmiana czasowników: носеве, носылесмо, носылесме;
- 9) charakterystyczny sufiks -ник: гризот**ник** gryzoń, обзир**ник** punkt widokowy, постав**ник** dostawca, прай**ник** praczek (przrząd do prania), похат**ник** wieśniak;
- 10) produktywny sufiks -ейк: потиха – потиш**ейка** (zabawa), біль – бол**ейко** (ból), здров**ейко**;
- 11) sufiksy deminutywne: горилка, горил**очка**, горив**ойка**, горивсуня, горил**че**;
- 12) stopniowanie przymiotników: sufiks -ищ: гарний – гарн**ищий** piękny; здоровий – здоров**ищий**, пізн**ище** różnie;
- 13) sposób konstruowania liczebników: jednośc перед dziesiątkami: nie сорок три, а **три сорок, два двадцать** zamiast двадцать два;
- 14) archaiczna leksyka: бандура głupiec, бринить trzaskać, мручець, година pogoda, гроза burza, загаяний brudny, лопата góra, майдан łąka, гопнути makaron, ногавиці spodnie, довбуш dobosz, партиця odzież, букарт skarżący, деревище trumna, челядь ludzie;
- 15) charakterystyczna leksyka: збанок, яфены jagody, дзяма rosół;
- 16) szerokie e: з вівцями ходи^e ти^e spacerować z owcami, дивити^e сь oglądać;
- 17) głoska e (wąskie) zbliżona w wymowie do ы: тре^м ба;
- 18) alweolarne (dźwiękowe) л: ходиш до школи idziesz do szkoły, ніколи nigdy;
- 19) głoska ł na miejscu ю: земл**л** (zamiast землею), меж**л** (zamiast межею).

Wnioski

Zarówno język łemkowski, jak i gwara bojkowska należą do języków bądź gwar wschodniosłowiańskich ze względu na przewagę cech wspólnych dla języków z tego obszaru Słowiańszczyzny. Z dostępnych źródeł wynika, że język Łemków ma więcej cech wspólnych z językiem polskim niż dialekt bojkowski. Nie ulega wątpliwości, że

Łemkowie i Bojkowie posługiwali się językami (gwarą) słowiańskimi, ponieważ są one zrozumiałe nie tylko dla nich, ale i dla Słowian zachodnich oraz południowych.

Promocja języka i kultury łemkowskiej

Łemkowski jest językiem mówionym przez Łemków, grupę etniczną zamieszkującą tereny południowo-wschodniej Polski, zachodniej Ukrainy i wschodniej Słowacji. Chociaż liczba osób posługujących się tym językiem jest stosunkowo niewielka (szacuje się ją mniej więcej na 60 tysięcy), to jednak język ten stanowi bezcenny skarb kulturowy i lingwistyczny regionu Karpat. Według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2021 roku przynależność do tej grupy w Polsce zadeklarowało 13 607 osób. Zaledwie połowa przedstawicieli mniejszości używa swego rodzimego języka, a z tego tylko 1/3 zadeklarowała używanie w domu wyłącznie jednego języka [Duć-Fajfer 2021: 60].

Zaczęto w związku z tym rozwijać działalność kulturalną i edukacyjną. Język łemkowski wprowadzono do szkolnictwa na poziomie podstawowym. W Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego podjęto prace nad słownikiem języka łemkowskiego. W roku 2001 na Akademii Pedagogicznej (obecnie Uniwersytet Pedagogiczny) w Krakowie uruchomiony został kierunek filologia rosyjska z językiem rusińsko-łemkowskim. Po jego ukończeniu istnieje możliwość podjęcia pracy dydaktycznej. Łemkowie mogą powrócić na zamieszkiwane w przeszłości tereny, na których pojawiły się łemkowsko-polskie tablice [Duć-Fajfer 2021: 58].

Promocją języka i kultury Łemków zajmują się zespoły muzyczne, jak chociażby *Kapela spod Rubani* (Krosno 2019) czy *Serencza* (Gorlice 1997). Skarbnicą łemkowskiej kultury i języka jest z pewnością Skansen Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej. Od 1992 roku odbywa się tam cykliczne święto tradycji łemkowskiej „Od Rusal do Jana”, wydawane są czasopisma „Загорода” oraz „Бесіда”. Na terenie skansenu znajduje się bogata biblioteka cyfrowa. Także w Zdyni odbywa się rokrocznie watra, gromadząca społeczność łemkowską z całego świata. Imprezie towarzyszą spartakiada, wystawy, konkursy, pokazy tradycyjnego rzemiosła. Znane są m.in. *Bajki łemkowskie* Natalii Hoszowskiej, zbiór wierszy Petra Murianki *Łemkowska suita*.

Promocja języka i kultury bojkowskiej

Bojkowie jako grupa etniczna przeszli już chyba do historii. Wszelkie wiadomości na ich temat pochodzą bowiem z relacji świadków oraz badań przeprowadzonych przez historyków w okresie międzywojennym. Tylko w niektórych rejonach górskich

można jeszcze spotkać ślady dawnych zabudowań, cerkwi, cmentarzy czy innych form materialnych świadczących o ich życiu i kulturze. Dzisiaj gwarę bojkowską na terenie Podkarpacia można usłyszeć w pieśniach trio muzycznego z Sanoka Wernyhora z wokalistką Darią Kosiek oraz na koncertach gitarzysty Jerzego Krupy, który utrwała język zasłyszany od swojej babci.

Mimo że język jest zagrożony wymarciem, społeczność Bojków podejmuje wysiłki w celu jego ochrony. Dużą rolę w tej kwestii odgrywa Muzeum Kultury Duchowej i Materialnej Bojków w Myczkowie, które podejmuje liczne inicjatywy, w tym pokazy filmów, warsztaty z garncarstwa i wikliniarstwa, organizuje degustacje tradycyjnych potraw, naukę tańca, spotkania autorskie, dni turystyki, pokazy kowalstwa, spotkania z pszczelarzami, występy kapel, prezentuje opowieści o życiu, tradycjach i duchowości Bojków, okoliczne wystawy itp.

Bojkowie zakładali swoje osady w dolinach rzek i potoków. Stosowali przy tym zabudowę łańcuchową, więc chaty ciągnęły się długim łańcuchem nawet kilka kilometrów. Życie duchowe Bojków było nierozzerwalnie związane z cerkwią. Pomimo swojej głębokiej religijności byli ludźmi wyjątkowo przesądnymi. Panowała wśród nich wiara w duchy, czarownice, dobre i złe moce oraz życie pozagrobowe (zamańcze, znachorzy, zielarze, wróżki, czarownice, krzyże na rozstajach dróg).

Na terenie Podkarpacia leży kilka łemkowskich wsi: Rymanów Zdrój, Wólka, Wołtuszcza, Czeremcha, Lipowiec, Jaśliska, Rymanowskie Wzgórza. Bojkowie mieszkali w Ustrzykach Górnych, Stebniku, Cisnej. W Bieszczadach, a szczególnie w rejonie Ustrzyk Dolnych oraz Olszanicy, istniało też sporo wsi bojkowo-łemkowskich, w których wymienione grupy etniczne żyły zgodnie obok siebie. Łemków i Bojków charakteryzuje przywiązanie do tradycji i obrzędów. Święta najczęściej obchodzą oni według kalendarza juliańskiego (starego stylu). Zdaniem badaczy, były to ludy proste, bardzo ubogie, a przy tym niezwykle pobożne. W ich wierzeniach ludowych można znaleźć elementy nawiązujące do kultu żywiołów, drzew i świętych.

Podsumowanie

Na zakończenie należy stwierdzić, że chociaż język Łemków i dialekt Bojków różnią się między sobą pod względem fonetycznym, leksykalnym i gramatycznym, to jednak należą do tej samej grupy językowej i są wzajemnie zrozumiałe dla użytkowników.

W obliczu zagrożenia wyginięciem języków mniejszościowych istnieje ogromna potrzeba ochrony i promocji tak języka łemkowskiego, jak i gwary bojkowskiej. Wspomniane dialekty języka rusińskiego już zostały wpisane na listę języków zagrożonych wymarciem. Z tego powodu podejmowane są liczne inicjatywy mające na celu zachowanie tego cennego dziedzictwa kulturowego.

Język łemkowski pojawia się na dwujęzycznych tablicach z nazwami miejscowości (np. w gminie Uście Gorlickie), naucza się go w kilkunastu szkołach, wykorzystuje w publikacjach prasowych, audycjach radiowych i w przestrzeni wirtualnej. Coraz więcej instytucji kulturalnych i naukowych podejmuje badania nad językiem łemkowskim, jego historią, strukturą i wpływami. Publikowane są słowniki, gramatyki i opracowania naukowe, które niewątpliwie przyczyniają się do lepszego zrozumienia i docenienia języka. Prowadzone są kursy języka łemkowskiego. Gwara Bojków jest zbadana w znacznie mniejszym stopniu, chociaż w ostatnim czasie i ona wzbudza coraz większe zainteresowanie specjalistów.

W historii Podkarpacia są obecni zarówno Łemkowie, jak i Bojkowie w okolicach kultury i języka. Wszystko wskazuje na to, że istnieją duże szanse zachowania w pamięci, a tym samym utrwalenia ich obyczajów, tradycji i języków.

References

- „Besida. Dwumiesięcznik Zarządu Głównego Stowarzyszenia Łemków”, red. H. Duć-Fajfer, A. Kopcza, P. Trochanowski, Legnica: Rutenika.
- Bojkowie. *Zaginiona ludność Bieszczad. Co się z nimi stało?*, <https://historia.dorzeczy.pl/dwudziestolecie-miedzywojenne/330673/bojkowie-zaginiona-ludnosc-bieszczad-co-sie-z-nimi-stalo.html>
- Chomiak M., *Język łemkowski – kurs podstawowy*, Warszawa: Fundacja Wspierania Mniejszości Łemkowskiej Rutenika, 2003.
- Chomiak M., Górská M., *Słowniczek tematyczny: dom, człowiek, przyroda: polsko-łemkowsko-angielski, angielsko-łemkowsko-polski*, Uniwersytet Michigan: Rutenika, 2004.
- Duć-Fajfer H., *Historia i sytuacja języka łemkowskiego w ostatnim stuleciu*, „Poradnik Językowy”, 2021, z. 7, s. 46–66.
- Duda I., *Łemkivskii slovnyk. 26000 sliv*, Ternopil: Aston, 2011.
- EtnoMałopolska – Łemkowie*, <https://www.youtube.com/watch?v=e77n2SUKbPk>
- Falkowski J., Pasznyi B., *Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim. Zarys etnograficzny*, Lwów: Towarzystwo Ludoznawcze, 1935.
- Fontański H., Chomiak M., *Gramatyka języka łemkowskiego / Gramatyka łemkivskoho yazyka*, Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk, 2000.
- Horoszczak J., *Pershyi slovnyk łemkivsko-polskii, polsko-łemkivskii / Pierwszy słownik łemkowsko-polski, polsko-łemkowski*, Legnica: Rutenika, 1993.
- Horoszczak J., *Slovnyk łemkivsko-polskii, polsko-łemkivskii / Słownik łemkowsko-polski, polsko-łemkowski*, Warszawa: Rutenika, 2004.
- Języki wschodniej części kraju naszego*, Kraków: Drukarnia Czas, 1861.
- Karczmarszewski A., *Świat Bojków. Etnograficzna podróż po Bojkowszczyźnie*, Rzeszów: Wydawnictwo Libra, 2021.
- Kolberg O., *Pieśni ludu polskiego*, Warszawa: Drukarnia J. Jaworskiego, 1857.
- Kołomyjki bojkowskie*, <https://www.youtube.com/watch?v=dLPxAzCDp7E>
- Koprowski M., *Łemkowie. Losy zaginionej nacji*, Poznań: Wydawnictwo Replika, 2023.

- Krasovskiy I., Chelak I., *Entsyklopedycheskyi slovnyk lemkyvshchyny*, Lviv: Astroliabiiia, 2013.
- Onyshkevych M., *Slovnyk boikivskykh hovirok*, Kyiv: Nauk. dumka, 1984.
- Prokopczak J., *Буквы малиувanky, Litery malowanky*, Warszawa: Rutenika, 1997.
- Sotirov P., *Języki mniejszościowe i języki narodowe w jednoczącej się Europie*, „Studia Slawistyczne”, 2005, nr 6, s. 207–215.
- Stefanowski P., *Łemkowskie pieśni ludowe*, Rzeszów: Wojewódzki Dom Kultury w Rzeszowie, 1962.
- Stefanowski P., *Pieśni / Pismi*, Warszawa: Tyrsa, 2019.
- Stieber Z., *Dialekt Łemków. Fonetyka i fonologia*, „Prace Językoznawcze”, 1982, nr 97, s. 1–11.
- Trudne sąsiedztwa. Z socjologii konfliktów narodowościowych*, red. A. Jasińska-Kania, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2001.
- Turchyn Ye., *Slovnyk sela Tylych na Lemkyvshchyni*, Lviv: Ukrainська академія друкарства, 2011.
- Yaniv V., *Sontse y hraty*, Berlin: Obrii, 1941.
- Zwoliński J., *Znaki czasu / signum temporis / znaky chasu*, z łemkowskiego przeł. J. Merena, Koszalin: Zakłady Graficzne, 1991.